

Đurđica Garvanović-Porobija

OPORUČNO PISMO ANE HORVAT ILI KOKETIRANJE SA SMRĆU

Uz memoarsku prozu *Lovorvišnja*, Zagreb 2018.

Iako objavljena 2018. godine, memoarska proza Ane Horvat¹ *Lovorvišnja*² zavrjeđuje pomnije predstavljanje jer je – čini se – književna oporuka u kojoj ova vitalistički usmjerena pjesnikinja i spisateljica piše o flori i fauni, ljudima i društvu s gledišta mjesta počinka, što je hrabra umjetnička i ljudska gesta. U tom tekstu autorica, koja je i pripovjedačica, izražava svoju posljednju književnu volju, predstavlja svoje vrijednosti i svoju etiku. Ta je proza istodobno i memoarska i umjetnička, dobrim dijelom uobličena i kao priča, a sama joj autorica, u usmenom iskazu, odriče fiktivnost: “Sve što je napisano u toj zbirci – istinito je.”³ Ta je istinitost, kao spisateljičin odabir, provokativna jer ne pokušava uljepšati niti prešutjeti neuralgične točke autoričina osobnog života i života njezinih prijatelja i osoba iz obiteljske loze, što se katkad u memoarima zbiva. Provokativnost *Lovorvišnje* mamac je kojim autorica zaziva odgovor čitatelja na vlastito preispitivanje i spremnost na samosagledavanje u neiskrivljenu zrcalu, bez ugodnih laži i samoobmana, i u tom je smislu i angažirana.

Lovorvišnja

Naslov denotativno označuje u prirodi znan „grm zimzelenih listova iz porodice ruža“⁴, no konotativno, usto što priziva floralne slike iz poezije Ane Horvat kojima se ova pjesnikinja prepoznaje kao čuvarica prirode, on je – hotimice ili ne - snažna globalna metafora. U kontekstu cijele zbirke naslovna slika otrovnog grma⁵ iz porodice ruža što raste na autoričinu grobu istodobno uprizoruje i ljepotu života i njegovu otrovnost koja kulminira u smrti. O značenju naslova najbolje progovara istoimena priča pozicionirana na samome kraju zbirke. Naslov je signal koji upućuje na taj groteskan

¹ Ana Horvat, pseudonim za Jasnu Palčec, rođena je 1943. u Zagrebu. Diplomirala pravo. Objavila je 17 zbirki poezije, jedan roman i jednu zbirku priča. Kao antologičarka, objavila četiri antologije o životinjama, o stablu i šumi, o moru i o ljubavi. Članica je Društva hrvatskih književnika.

² Horvat, Ana. 2018. *Lovorvišnja*, Studio Moderna d.o.o., Zagreb.

³ Horvat, Ana. Osobni razgovor mobitelom. Zagreb – Maruševec, 7. srpnja 2019.

⁴ „Lovorvišnja (*Prunus laurocerasus*), grm zimzelenih listova iz por. ruža; često se uzgaja kao ukrasna biljka; listovi se koriste u ljekarništvu.“ <https://www.hrleksikon.info/definicija/lovorvisnja.html> (pristupljeno 6. kolovoza 2019.)

⁵ „Lovorvišnja (*Prunus laurocerasus*) je vrlo čest zimzelena grm. Najčešće se sadi u formi živice jer čini gust i visok tamnozeleni zid velikih i sjajnih listova. Jako dobro podnosi rez. Svi su dijelovi biljke otrovni, pa treba jako pripaziti.“ Petek, Marko. *Ukrasne biljke mogu biti otrovne*. Zagreb. <https://gospodarski.hr/nekategorizirano/ukrasne-biljke-mogu-biti-otrovne-2/8074/> (pristupljeno 6. kolovoza 2019.)

kulminacijski tekst te je istodobno i njezin refleks. Naslov zbirke i naslov posljednjeg teksta, i cio taj tekst, profiliraju, obrubljuju i kontekstualiziraju cijelu zbirku te određuju i njezinu temu u rasponu između života i smrti, uključujući i temeljnu životnu preokupaciju ljubav, *eros*, što su i krucijalne teme svekolike književnosti. U tom smislu, bizarna je – ali i produktivna pomisao da autorica i smrt pokušava prigrliti na stanovit način, zavesti je i uspostaviti s njom prisniji odnos kad je već tako neumitna. I doista, cijeli se tekst posljednje memoarske priče može shvatiti kao koketiranje sa smrću, kao primicanje/približavanje s jedne strane i kao uzmicanje/odgađanje s druge, što je istodobno i dobra strategija pripovijedanja, u malome polovično nalik onoj u Prousta koji, prema Calkinsu, potragom za uspomenama i izgubljenim vremenom odgađa trenutak smrti.⁶ U tekstu Ane Horvat koji se ovdje analizira može se pobrojati čak 17 poteza što približavanja što odgađanja tog smrtnog zagrljaja, kako slijedi:

Prvi potez - približavanja: Početno uvođenje i naznaka teme o smrti citatom i stilskim registrom. Početni citat kojim pripovjedačica, koja je istodobno autorica, približuje smrt glasi: „Sretan je onaj čovjek iza čijeg lijesa idu pas i mačka.”⁷ Početak teksta, uz navedeni citat, obilježuje i stilski registar, koji je prema sugestiji autoreferencijalne autorice-pripovjedačice intonativno sevdalinski i melankolično nostalgičan.

Drugi potez - odgađanja: Predstavljanje pripovjedačice i utvrđivanje njezina identiteta. Slijedi utvrđivanje autoričina identiteta, pri čemu se autorica predstavlja kao „izdanak miroljubivog izumrlog japodskog plemena“, čime se i ona definira mirotvorno.

Treći potez – odgađanja: Rasprava o blagdanu Svih Svetih. Kao vješta pripovjedačica, Ana Horvat uvodi pripovjedačke digresije i otklone raspravljajući o prazniku Svih Svetih namjesto da čitatelje povede izravno na obiteljski grob.

Četvrti potez - približavanja: Pitanje s kim će pripovjedačica biti u grobu. Otvaranjem tog pitanja pripovjedačica se usmjerava na žarišno pitanje vlastitog groba, iako se prvotno svraća pozornost na one druge s njom, što je posredni način kazivanja.

Peti potez - odgađanja: Pitanje s kim pripovjedačica neće biti u grobu. Slijedi kazivanje o tomu tko neće biti s njom u grobu, pri čemu apostrofira svoja dva bivša muža koji će srećom ležati u grobovima uz druge supruge. Taj je ulomak prožet crnim humorom i započinje upečatljivom usporedbom: „Moji

⁶ Miller, J. Hillis. „Marcel Proust“. *Kolo 2*, 2004.

⁷ Vuličević, Slobodan. 2006. *Zapisi iz ulice Casale*. Zagreb: Kašmir.

brakovi bili su nalik na borbu ovnova na gredi iznad virovite rijeke.“ Znano je da se crnim humorom olakšava pripovijedanje o delikatnim temama, stoga je on u ovom slučaju opravdan i uvjerljiv. Uz crni humor autorica doseže i visok stupanj humoresknog i karikaturnog humora koji se, na primjer u zapisu „Stopala, uši, nos“, može mjeriti s onim Ephraima Kishona.

Šesti potez - približavanja: Lociranje mirogojskog groba na kojemu raste lovorvišnja. Slijedi ulomak s opisom lovorvišnje na autoričinu mirogojskom grobu, što je približavanje grobu, ali još ne i smrti.

Sedmi potez - odgađanja: Opis lovorvišnje kao vitalne slike. Naprotiv, autorica opisuje lovorvišnju u punoj jedrini, kao grm preobličen u stablo koji unatoč mjestu rasta upućuje na trajnost i moć života. Tek leptiri koji je oblijeću nagovješćuju „duše pokojnika“. Slijedi ulomak koji suptilno izriče posljednju volju/želju autorice – da se na njezin grob postavi stećak, što referira na stećke bogumilskog groblja i znakovite tekstove na njihovim spomenicima. Želja je autorice da se na stećak napiše jedna od njezinih *Malih pjesama*, a sa strane se daju uklesati likovi balerine i „velikog, vukolikog psa“. Prešućivanje koja bi to od *Malih pjesama* mogla biti udica je kojom se čitatelji pozivaju da ih pročitaju i istraže, kako i stoji: „Pa, da, čitajte malo Anu Horvaticu!“ Možda bi to mogla biti pjesma „Prijetnja“, koja glasi:

PRIJETNJA

ni humku mi
ne prilazi suviše
laticama
nekog suhog cvijeta
još ću te ljubiti
a jednom ću te rukom
uvijek stići
zagrliti
i iz groba

Ta pjesma oksimoronski spaja *eros* i *tanatos*, zastrašuje i prijeti rukom iz groba, a istodobno niječ smrt kao potpunu odsutnost života i ljubavi, što podupire i nastavak opisa lovorvišnje asocijativno udruženim poetskim slikama. Lovorvišnja je i dalje više metafora života nego smrti koju autorica odlaže i uklanja joj se držeći se životnih slika i sjećanja.

Osmi potez - približavanja: Iskaz koji nagovješćuje srodnike s kojima će dijeliti grob. Najposlije, uz napomenu da je vrijeme smiriti se jer „ovo je jedan ozbiljan, završni memoarski zapis“, čitatelj

saznaje da će autorica biti pokopana uz davno ukopane srodnike o kojima bi trebalo prema običaju reći *sve najbolje*, što ona opovrgava preispitujući nužnost tog stereotipa.

Deveti potez - odgađanja: Priča o irskim pripovjedačima i pripovjedačkom štapu. Očekujući da će autorica predstaviti te srodnike koji je očekuju u grobu, sljedeći ulomak je ponovo odgađanje susreta s podzemnim svijetom, jer se uvodi priča u priču o irskom pričateljskom štapu po čijemu uzorku i autorica preuzima metaforičan štap i govori kao prijenosnica životnog iskustva. U tom autoreferencijalnom upućivanju na sebe, autorica definira pripovjedačicu svoje proze kao autodijagetičku i centriranu, što znači da čitateljima posreduje svoje gledište i perspektivu te da je pritom njezin subjekt kongruentan, usredišten i cjelovit: „Ideja da onaj koji priča priče treba biti označen štapom, tj. imati oslonac, neko središte, uporište koncentracije, vrlo mi se dopala.“ Usto, čini se da se pripovjedačica tako određuje kao socijalno biće, unutar društvene zajednice.

Deseti potez - odgađanja: Pitanje s kim neće biti u grobu - djed glazbenik. Ulomak koji slijedi ponovo uvodi lik koji neće biti s pripovjedačicom u grobu, što znači ponovo odgađanje susreta s nutarnjim svijetom groba i smrti. To je Adolf, djed glazbenik. Pripovjedačica žali što on neće biti s njom u grobu, jer bi tako taj podzemni svijet bio manje dosadan, što je uz crni humor i groteskan opis podzemlja koji u jezovitu stvarnost leševa uvodi i – glazbu. Znano je da se komičnost groteske „temelji na fantastičnoj i izobličenoj predodžbi stvarnosti“.⁸

Jedanaesti potez - približavanja: Pogrebna pjesma – lavež spašenih pasa. Izričaj posljednje volje nastavlja se i zapisom o organizaciji pogreba: “Rado bih da mi na sprovod dođu psi iz šinteraja (...) koje sam spasila od strašne smrti, njih 3.325. I da mi na pogrebu laju u jedan glas.” Tim se ulomkom čitatelji i sama pripovjedačica približuju oči u oči sa smrću.

Dvanaesti potez - odgađanja: Rasprava s pogrebnim poduzećem Gradska groblja. No već u sljedećem ulomku žurnalističkim stilom uz crni humor opisuje se sukob autorice s poduzećem *Gradska groblja* u vezi s lovorvišnjom na koju upozoravaju da se previše raširila.

Trinaesti potez - približavanja: Predstavljanje ukopanih srodnika u autoričinu grobu. Najposlije, pripovjedačica dopušta čitateljima da upoznaju ukopanike u njezinu grobu s kojima će provesti „smrtno se dosađujući, cijelu vječnost“. Oni su njezini obiteljski srodnici, ali s njima je ne vežu nikakve osobite uspomene niti osjećaji. Tako se apsurd života prenosi i na apsurd smrti, jer se čovjek rađa u obitelji koju ne odabira niti je u stanju promijeniti tu činjenicu u smrti.

⁸ www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=23517#top, (pristupljeno 3. kolovoza 2019.)

Četrnaesti potez - odgađanja: Pitanje s kim ne bi i s kim bi htjela biti u grobu. Slijedi polemika s veterinarima-kafilaričarima i farmerima koji zagovaraju ubijanje životinja i prehranu goveda klaoničkim otpadom, što je novi korak unatrag, u život i njegove apsurdne, da bi se opet vratilo pitanje s kim bi pripovjedačica htjela a s kim ne bi htjela boraviti u grobu. S ljubavnicima također ne bi htjela provesti vječnost u grobu, jer ne znaju razgovarati. Namjesto njih predlaže društvo prijatelja s kojima bi radije bila u grobu, navodeći ih poimence, štoviše i društvo životinja koji su joj bili ljubimci, ali zna da joj je želja neostvariva.

Petnaesti potez - približavanja: Slika urne s autoričnim pepelom i njezin ples smrti. Voljela bi da joj se pepeo iz urne prospe po arboretumu u okolišu njezine kuće ili još bolje na otočju Zanzibaru, Borneu ili Madagaskaru. Tada bi – okružena morem – zaplesala s lažnim osmijehom na usnama (što podsjeća na klauna), ali sretna jer „za punoga mjeseca sve moje upepeljene čestice utopio bi tirkizni val sa stadom okomito lebdećih morskih konjica u sezoni parenja“. Ta je sreća dakako uobličena ironijom naznačenoj govorom lica u cijelosti upitna. Ples u čast svoje smrti s lažnim osmijehom ironija je koja ne skriva užas od smrti, kako o ironiji kazuje i K. Bagić: „U konverzaciji čitavo tijelo može sudjelovati u komunikaciji pa se ironija može doznati mimikom i gestama.“⁹

Šesnaesti potez - Odgađanje: Posljednji pogled na svijet i život – propuštene akcije. Na kraju, opraštajući se i sa životom i svijetom autorica kaže, opet u nesalomljivoj duhu i uz neospornu duhovitost, da „za razliku od *Non, je ne regrette rien* Edith Piaf“ ona žali što nije uspjela ostvariti šest pojedinosti (na primjer vidjeti Afriku itd.).

Sedamnaesti potez - približavanja: prihvaćanje smrti – pjesma „Molitva zemlji“. Na samom kraju pripovjedačica, i bjelodano autorica, dodaje i pjesmu „Molitva zemlji“, čime se potvrđuje kao pjesnikinja i ljubiteljica života, biljaka i životinja, plesa, svoje kćeri, zakonodavstva, poezije, prijateljstva, ljubavnih ushita. Tako se gradacijski ostvaruje kulminacija i završnog zapisa „Lovorvišnja“ i cijele zbirke.

Memoarski zapis „Lovorvišnja“ odlikuje se, prema navedenom prikazu, autodijagetičkom pripovjedačicom, personalnom monoperspektivom, grotesknim opisima, crnim humorom, apsurdom i ironijom, čemu se mogu dodati i paradoks i satira razvidni u ostalim zapisima/pričama u zbirci, ali i brojnim lirskim i poetskim suptilnim slikama i osjećajnošću. Temeljna pripovjedačka strategija jest odgađanje, koje pokazuje umijeće održavanja pažnje u čitatelja, ali i psihološki mehanizam prihvaćanja/neprihvatanja smrti i smrtnosti u osoba koje vole život i vitalne vrijednosti te su dosegle zrelost prihvaćanja i te posvemašnje opstruktivne pojavnosti. Istodobno, potezi pripovjedačke

⁹ Bagić, Krešimir. 2012. *Rječnik stilskih figura*, Školska knjiga. Zagreb.

strategije upućuju i na posljednju igru sa smrću, na koketiranje s posljednjom „ljubavlju“ i njezinim zagrljajem.¹⁰

Vrijednosti, moral, književnost

Ova zbirka sadrži i jasno čitljive vrijednosti autorice, koje navodim kako su istaknute u tekstu:

1. Biljke i životinje – Uz naslovnu lovorvišnju, i ova zbirka upućuje na šumska stabla i ponajviše na arboretum oko autoričine kuće u prirodi. Sve su pojavnosti biljki pozitivne i pokazuju autoričinu brigu za sadnju, očuvanje i radost življenja s biljkama, štoviše za svaki pojedinačni cvijet. O životinjama postoje cijeli zapisi/priče kao što su „Umiranja s Azurom“, „Čudnovata Štefa“, „Životinje“, „Bili i Ćimi“, „Rođendansko jare“, „Ben“. U svima se očituje velika skrb i zaštita prema nijemim stvorovima koji itekako govore jezikom tijela, te zavrjeđuju prijateljstvo i ljubav. Sve opisane životinje predstavljene su svojom osobnošću i osobnim imenima, što im daje dignitet i identitet.
2. Prijateljstvo – Uz nabranje prijatelja s kojima bi željela biti i u grobu, prijateljstvo je ovjekovječeno u zapisu „Aorist: Zvonimir Golob“, kao platonsko i pjesničko druželjublje, a cijela je zbirka posvećena Višnji Ogrizović, novinarki i književnici, jednoj od najbližijih prijateljica. Nadasve je vrijedan zapis o prijateljici iz djetinjstva Dunji s istoimenim naslovom, u kojemu autorica ističe „bezinteresno prijateljstvo“ kao ideal, kako stoji: „Dunja je donijela i odnijela sa sobom mirise logorovanja (mahovine, vrganja, borovnica, šatorskih krila, jezera i potočića), mirise vesele oskudice i skromnosti, čistog, bezinteresnog prijateljstva i paletu sjena, svjetla i duboke šumske hladovine.“ Unatoč bogatim društvenim odnosima, autorica prepoznaje i cijeni prijateljstvo koje ne proistječe iz praktičnih i interesnih potreba.
3. Ljubavni zanos – Čini se da je najteže područje za autoricu razumijevanje ljubavnih veza, koje s gledišta opraštanja od života ponekad drži tek kao igrariju hormona u organizmu zdvojnog ljudskog bića, a ponekad kao najvišu vrijednost prolaznog ljudskog života. Ideja ljubavi, zaljubljanje, koketiranje – sve duhovne i duševne manifestacije ljubavnih doživljaja – jesu vrijednosti koje autorica osjeća, cijeni i kojima je ushićena. Sve je ostalo, i brak i ljubavištvo, polugorko iskustvo koje ne želi pamtiti niti se s tim osobama ponovo susretati. Ne želi ih u svojoj blizini ni u smrti, iako postoje odškrinuta vrata za najdojmljivije. Evo citata o koketiranju: “Volim koketirati. Ono je za mene kreativno, literarno inspirativno – jedna posebna vrsta umjetnosti. Da, volim baš koketirati onako larpurlartistički, bez nastavka: Štoviše, produženih ruku koketiranja, tj. njegove erotsko-seksualne nadogradnje i finiširanja,

¹⁰ Tome u prilog ide i iskaz autorice u osobnom razgovoru: “Oduvijek sam voljela koketirati sa smrću.” Taj iskaz pokazuje stanovitu umjetničku i ljudsku znatiželju i potrebu za istraživanjem.

uvijek sam se plašila. One su, u pravilu, sve pokvarili pretvorivši otmjenu, lepršavu, lepezastu, intrigantsku, magličastu predstavu koketiranja u znojni, slinavi, uspuhani muškoženski klinč.“ I citat koji pokazuje nedostatak osjećaja prema bivšim ljubavnicima: „Bez naočala zaljubljenosti ne uočavam više ni onaj ljupki detalj koji me kod njih definitivno zaveo i oborio. Pitam se što mi bijaše da sam ih, navodno, vrlo voljela trudeći se da ih zadivim na mnogim područjima i postanem ih dostojna?“ Ipak, kako zamjećuje urednica zbirke Maja Kušenić Gjerek, srce Ane Horvat „osobito glasno tuče u pričama 'Recitator', 'Bivši dečki' i antologijskoj 'Što mi govori tvoje ostarjelo lice'“. Urednica u Pogovoru piše i da su autoričine priče o ljubavi „najfiniji slojevi teksta“ ove zbirke te da su „ljupke i britke posvete sjećanju i onom čudesnom, nezaboravnom zračenju doživljenih ili pak odsutnih emocija, koje mogu život učiniti rajskom ili paklenom pozornicom za uvijek gladno nježnosti i bliskosti ljudsko srce.“

U pogledu na moral, razvidno je sljedeće:

1. Spašavanje i zaštita – Kao poznata zaštitnica i spasiteljica životinja, autorica smatra spašavanje važnim moralnim načelom koje joj donosi nutarnju dobrobit i podiže samopouzdanje: „Meni treba samo reći da se nešto ili netko treba spasiti i ja sam odmah na spašavanje – spremna! Oduvijek vrlo volim spašavati! (...) Osobito volim spašavati životinje i djecu. Od toga se osjećam dobro i sama sam sebi važna.“ Iako kao pravница poštuje zakone, u slučaju kad zakon ne štiti život autorica je spremna i kršiti ga. Život je, drugim riječima, iznad slova zakona.
2. Istinoljubivost – Iako upozorena od nekog književnog kritičara da nije dobro što je tako iskrena u pisanju, autorica piše bez zazora o svojim problemima ili promašajima. Tako u zapisu o majčinstvu „Majčinstvo + oksitocin“ piše: „Baš napišem do kraja što osjećam i mislim! Ma, tko mi što može! U ime čega, s kojim pravom i ciljem da muljam i ulizujem se širokoj čitateljskoj publici?“ Stoga otvoreno piše o svojim neuspjesima i mukama majčinstva, o prezaštitničkom odnosu, strahovima i u početku te uloge fizičkim i psihičkim teškoćama. Isto se odnosi i na (ne)snalaženje u ljubavnim odnosima. Po svemu, vjerojatno ova intelektualna autorica time prkosi javnome moralu koji prešućuje sve što nije utilitarno.

Književnost:

1. Samoozljeđivanje – Pišući o liku djevojke koja se samoranjavala u zapisu pod naslovom „Škare“, autorica umeće i metatekst o pisanju: „Nije li pisanje poezije (katkad i proze) vrsta i oblik samoranjavanja, kopanja po starim 'ranama' i, čak, otvaranje novih duševnih kratera

patnje? To se osobito odnosi na pisanje ljubavne lirike u užem smislu, a i drugih lirika poput domoljubne, animalističke i sličnih.“

2. Liječenje – Autorica u tekstu koji slijedi kaže da pjesnici „uglavnom pišu iz nedoumica i patnji, čak i umjesto samoubojstava! Sudeći po sebi, uvijek kada napišem nadahnutu, iskrenu ljubavnu pjesmu, osjećam se bolje, gotovo zaliječeno i manje krivom što sam si dopustila da mi se osjećaji toliko zanesu na – pogrešnu stranu! Pisanje poezije je, dakle, i samoranjavanje i samopomoć – autopsihoterapija.“
3. Fotografiranje – Na samome kraju zapisa pod naslovom „Fotoalbumi“ stoji još jedan metatekst: „Kasnije sam još shvatila i da je poezija, koju sam oduvijek voljela čitati i pisati, nalik na fotografiju odnosno da je svaka pjesma poput foto-klika, jedan spašeni, neponovljivi, utješiteljski trenutak.“ I taj tekst kao i cijela memoarska proza svjedoči o nastojanju zaustavljanja života i 'izgubljenog vremena'.

Ana Horvat je u svojoj zbirci memoarske proze *Lovorvišnja* uobličila književnosne teme u rasponu život-smrt s gledišta groba. Posebno je dojmljiva njezina pripovjedačka strategija razvidna u posljednjem zapisu „Lovorvišnja“ kojom autorica pokazuje i približavanje i odgađanje razmatranja smrti i smrtnosti, što je primjenljivo i na cijelu zbirku. Pišući o smrti, Ana Horvat piše istodobno o ushitima i opsjenama života intelektualiziranom prozom, najčešće uz pomoć stilskih figura misli: paradoksa, ironije, gradacije te sarkazma, groteske, crnog humora i lirskih prožimanja pripovjednog i memoarskog diskursa. Pritom se mogu odčitati i autoričine temeljne vrijednosti, moral i pogledi na književnost.